

Najstarsze księgi oficjalatu sandomierskiego

Prace A. Vetulaniego nad genezą oficjalatu w Polsce i jego organizacją¹ stwierdzają fakt przeprowadzenia podziału diecezji polskich na szereg oficjالاتów okręgowych już przed XV wiekiem².

Przyczynek nasz ma na względzie potwierdzenie słuszności wniosku prof. Vetulaniego na przykładzie zaczerpniętym z danych o założeniu oficjalnych ksiąg sądowych w oficjالاتie sandomierskim pod koniec XIV wieku. W Archiwum Kapitulnym w Sandomierzu znajduje się księga aktów sądowych z okresu oficjالاتu ks. kan. Krzysztofa Zborowskiego³, którego bp krak. Andrzej Zebrzydowski powołał na to stanowisko w maju 1556 r.⁴ Fundując swą jurysdykcję w dniu 22 maja 1556 r. w obecności ks. Floriana Zaduskiego, kanonika opatowskiego i proboszcza w Bidzinach

¹ *Początki oficjالاتu biskupiego w Polsce* (odbitka z nieopublikowanego dotąd tomu III *Nova Polonia Sacra*), Kraków 1934, s. 56, rozszerzenie tej pracy pt. *Die Einführung der Officiate in Polen* (*Collectanea Theologica XV* (1934), s. 277—422), oraz *Prawne Stanowisko Oficjالاتów Biskupich w Polsce w XV stuleciu* (*Studia Historyczne ku czci Stanisława Kutrzeby*, t. I, Kraków 1938, s. 471—491).

² *Początki oficjالاتu...*, s. 54, oraz *Prawne stanowisko...*, s. 474, 482.

³ Księga powyższa nosi napis na oprawie pergaminowej zewnętrznej: *Acta Originalia Oficialatus Sandomiriensis D. Christophori Zaborowsky officialis*. Na dole okładki data: M. D. LVI (rok założenia księgi).

Napis wewnętrzny w transkrypcji współczesnej brzmi: Anno domini millesimo quingentesimo sexto die Veneris XXII Maii Indictione XV Pontificatus Sanctissimi in Christo patris et domini domini nostri Pauli divina providentia Papae quinti Acta Originalia oficialatus Sandomiriensis propositionum, exceptionum, sententiarum tam interlocutorialium, quam definitivarum sententiarum, quietationum, obligationum aliarumve communium actionum eo ordine inferius descripto suum nuncium habentium sub praesidentia Ven. Domini Christophori Zaborowski de Zaborowice de domo Ravitarum, doctoris, prepositi Schindloviensis, Canonici et Officialis Sandomiriensis per me Bartholomeum a Boliemow

Grzegorza z Potoka, wikarego sandomierskiego, Jana z Sanoka, mansjonarza sandomierskiego i swego notariusza sądowego, ks. Bartłomieja z Bolimowa⁶, wzywa egzekutorów testamentu swego poprzednika na urządzie oficjalskim, kanonika Stanisława Lipnickiego, scholastyka sandomierskiego⁷ w osobach ks. Macieja z Rawy, mgra nauk wyzwol., kaznodziei i Andrzeja z Sandomierza, podproboszcza sandomierskiego. Domaga się od nich wydania ksiąg oficjalskich i to nie tylko z okresu rządów Stan. Lipnickiego, ale i starszych, począwszy od najdawniejszej księgi, obejmującej akta za lata 1398—1416 w ogólnej liczbie 24 tomów. Stwierdza duże braki w odnośnych księgach, dalej brak aktów za okres 1507—1517, w którym to ostatnim roku Lipnicki został oficjałem. Materiał prawny z okresu jego urzędowania, spisany przez kilku notariuszy obejmował 8 tomów, jak to stwierdza ostatni jego notariusz Jan z Osieka⁸.

Zaborowski postanawia w tej sprawie odwołać się do bpa krak. Andrzeja Zebrzydowskiego i zapewne w związku z powyższymi

Authoritate Apostolica publicum et coram eodem Venerabili domino officiali Sandomiriensi memorato notarium fideliter conscripta. Księga liczy f. 562, przy czym stara paginacja biegnie do f. 404. Obejmuje akta za okres lat 1556—1562.

⁴ W Aktach Biskupich Zebrzydowskiego pod majem 1556 r. nie spotykamy aktu nominacji Zaborowskiego na oficjała sandomierskiego. Prawdopodobnie musiała nastąpić w tym miesiącu, a wynika to z faktu fundacji jurysdykcji przezeń pod datą 22 maja jak i oświadczenia notariusza Jana z Osieka, iż akta oficjała Lipnickiego doprowadził do 6 maja. W okresie od 6—22 maja Zaborowski został oficjałem. W nast. tygodniu bawi w Krakowie, albowiem bierze udział w sesjach sądowych kancle-rza bpa ks. Marcina Izdbieńskiego, w dniach 29. V. i I. VI. (por. Acta Episcopalia vol. 30 f. 407, 409 w Archiw. Kons. Kr.). Brał zapewne w dniu I. VI. udział w akcie instytucji swego krewniaka Wawrzyńca, altarzysty w katedrze krakowskiej na prepozyturę w Kazimierzy Wielkiej (tamże. f. 412—412 v).

Zyciorys Zaborowskiego u Wiśniewskiego (*Katalog prałatów i kanoników sandomierskich od 1186—1926...* Radom 1926, s. 317), oraz u Bastrzykowskiego, (*Kolegiata św. Marcina w Opatowie i jej kapituła*. 1948, s. 86—87).

⁵ Bastrzykowski, *Kolegiata...*, s. 87.

⁶ Acta Officialia Oficjała Zaborowskiego, f. 1—1 v.

Wiśniewski, *Katalog...*, s. 184—185.

⁸ Nazwy niektórych ksiąg oficjalskich z okresu oficjالاتu Lipnickiego jak i osoby notariuszów przytacza Wiśniewski w *Katalogu...*, s. 185.

niedokładnościami w stanie i liczbie ksiąg sądowych bawi w Krakowie w końcu maja 1556 r.⁹

Z powyższej wiadomości w księdze oficjalskiej Zaborowskiego wynika fakt zaprowadzenia odnośnych ksiąg oficjalatu w Sandomierzu już w 1398 r., a więc o 12 lat wcześniej od znanej nam najstarszej księgi Generalnego Oficjalatu Krakowskiego¹⁰. Czy jednak w tym samym roku założono oficjalat okręgowy w Sandomierzu, trudno ustalić z racji milczenia źródeł w tej sprawie. Przypuszczać należy, że założenie oficjalatu sandomierskiego nastąpiło nieco wcześniej, prawdopodobnie w latach 1394—1397. Były to lata ożywionej działalności ustawodawczej i organizacyjnej bpa krakowskiego Piotra Wysza, który objął rządy w grudniu 1392 r.¹¹ W roku 1394 w Krakowie, w 1396 r. we Wiślicy odbywa synody

⁹ Pozwolimy sobie przytoczyć odnośny tekst w całości w transkrypcji współczesnej; „Ad acta praesentia et in audientia causarum publicarum praesenti ac coram me Notario publico et testibus. personaliter constitutis, Venerabilis Dominus Christophorus Zaborowski Canonicus et Officialis Sandomiriensis, hanc suam publicam protestationem fecit, quod cum suus Antecessor immediatus Venerabilis Dominus Stanislaus Lipniczki olim scholasticus et officialis Sandomiriensis, vita praesenti, ad superos commigrasset, officiumque suum officialatus praefati Sandom. ad diem praesentem vaccasset, cum tum demum illud memorato Venerabili Domino Ch. Zaborowski, per Reverendissimum Dnum Andream Dei gratia Epum Cracoviensem modernum collatum sit. Quidem Dominus Officialis modernus, vocatis iudicialiter ad sui praesentiam — Honorabilibus Dominis Matthia a Rawa, artium liberalium Mgro, praedicatori verbi divini, Andrea a Sandomiria, vicepraeposito Sandom. tamquam executoribus legitimis olim praefati dni Stanislai Lipniczki ab iisdem reperiet eadem Acta minus completa sibi data et ab iisdem executoribus tradita invenit. videlicet incipientium ea tradere ordine infra-scripto. **Primum ab anno Dni 1398, quae continuantur ad Annum Dni 1416, a quo cepto** continuantur ad A. D. 1507, tandem desunt in his multa propter vetustatem horum vero librorum et **Actorum omnium numerus est volumina viginti quatuor**, ulterius iam desunt acta usque ad annum Dni 1517, in quo anno. V. D. Stanislaus Lipniczki officialatum praefatum administrare cepit; eius acta in maiori fractura congesta sunt et in coramen insuta, Actorum huiusmodi Dni Lipniczki volumina acto reddidit, per se finita Anno Dni 1556, die sexta mensis Maii, ibidem idem Joannes a Ossiek Actorum circa Dnum Lipniczki notarius corporale iuramentum praestitit, quod Acta huiusmodi fideli protocollo suo induxit et ingrossavit. Et Dnus corporali iuramento in forma iuris praestito et accepto hanc suam explicationem ad R. D. Epum Cracoviensem feli-

diecezjalne, organizuje wzorowo kancelarię biskupią, z której wychodzi szereg dokumentów, spisanych w osobne dwie księgi formularzy prawnych, obejmujących dużą część materiału prawnego z okresu rządów Wysza¹². Za niego również zaczynają się spisywać akta oficjalne krakowskie. Sam biskup jest znanym prawnikiem, wychowankiem uczelni padewskiej, biorącym udział w życiu kościelnym swego kraju jak i całego Kościoła, by tylko przytoczyć jego uczestnictwo na soborze pizańskim w 1409 r. Prawdopodobnym staje się przypuszczenie, że i na odcinku organizacji jak i usprawnienia wykonywania sądownictwa kościelnego mógł w tych latach powołać do życia oficjalat sandomierski dla potrzeb wiernych i kleru miejscowego okręgu archidiaconackiego.

Kto był pierwszym oficjałem sandomierskim, nie możemy tego faktu ustalić z całą pewnością. Czy Wysz powołał na ten urząd miejscowego archidiacona czy też innego kanonika z kolegiaty sandomierskiej?

Prof. Vetulani stwierdza¹³, iż w Polsce powodem utworzenia oficjalatów generalnych, czy też okręgowych nie była walka ze strony biskupów o ściśnienie władzy archidiaconów okręgowych. Przeciwnie w wieku XV i XVI, po zakończeniu procesu tworzenia oficjalatów okręgowych, tworzy się nowe archidiaconaty, jak np. kamieński w 1512 przez Łaskiego, łowicki w 1522 przez tegoż prymasa¹⁴. Okręgi oficjalatów foralnych pokrywają się z okręgami archidiaconackimi¹⁵, a same oficjalaty znajdują swe siedziby w siedzibach archidiaconów, którzy mimo odebrania im władzy sądowej zachowują nadal poważne uprawnienia jako wizytatorzy biskupi

citer modernum, quid misit...“ (Acta Officialia Officialis Chr. Zaborowsky f. 1—1 v).

Podkreślenia tekstu jak i przytoczenie dat w cyfrach arabskich, podanych słownie w oryginale, pochodzą od nas.

Wiśniewski, *Katalog...*, s. 317, błędnie informuje, jakoby chodziło tu o akta kapituły z 1398—1416—1507.

¹⁰ Odnośny tom przechowywany jest w Archiwum Konsystorskim Krakowskim, jako Tom 4 Actorum Officialium, obejmujący sprawy za lata 1410—1425.

¹¹ Stanisław Kijak, *Piotr Wysz, Biskup Krakowski*, Kraków 1933, s. 12, 84 nn.

¹² Wspomniane księgi formularzy, ujęte w jedną całość, zostały ogłoszone przez Ulanowskiego w Archiwum Komisji Historycznej, t. V, s. 265—331.

¹³ *Początki oficjalu...*, s. 38.

¹⁴ Silnicki, *Organizacja archidiaconatu w Polsce*, s. 96, 101.

¹⁵ Tamże, s. 153; Vetulani, *Początki oficjalu...*, s. 55.

na terenie swych okręgów, odgrywając dużą rolę nie tylko w kapitułach, katedralnych czy kolegiackich, których byli członkami, ale i w życiu kościelno-prawnym swego archidiakonatu.

Możliwe więc, że P. Wysz nie zerwał od razu z osobą i usługami archidiakona sandomierskiego i w okresie erygowania nowego oficjalatu mógł powołać na to stanowisko ówczesnego archidiakona w tym mieście. Przypuszczenie co do ustalenia jego osoby kierujemy w stronę archidiakona sandomierskiego, Sulisława z Miodar¹⁶, który właśnie w roku 1397 występuje jako świadek przy wystawianiu szeregu dokumentów przez bpa Piotra Wysza¹⁷. Musiał więc być osobą miłą biskupowi i mógł nań paść zaszczyt objęcia nowego urzędu okręgowego oficjała w Sandomierzu i zorganizowania kancelarii sądowej tamże.

¹⁶ Występuje 3 lutego 1397 r. przy nadaniu przez Wysza psalterystom katedralnym krakowskim dziesięcin we wsi Łuczyce jak i 11 marca 1397 r. przy zamianie przez Wysza z Klemensem z Moskorzowa podkanclerzym dziesięciny ze wsi Bratkówka i Wojkówka na pewien dom w Krakowie. (*Kodeks Dyplomatyczny Katedry Krakowskiej*, Cz. II, s. 211, 212. (*Monumenta Medii Aevi Historica*. t. VIII).